

Představení kurzu Vymezení obecné sociologie přednáška 1

*Obecná sociologie I:
Jedinec a společnost*

Marek Skovajsa
Katedra sociologie FF UK

Organizace výuky a nároky na atestaci

Výuka každou středu od 10:50, místnost C348.

Výuka se nekoná: 16. 4. 2025 (čas na studium).

Sylabus kurzu v Moodleu nebo v IS: plán přednášek a četby

K předmětu je zřízena stránka v aplikaci Moodle. [Heslo emailem.](#)

V Moodleu je uložena povinná a doplňující literatura, budou do něj vkládány aktualizované prezentace z výuky.

Zkouška = test: důkladně přečíst zadání v sylabu!

Test: 14. 5. 2025 (v čase výuky).

Funkce sociologického poznání

- **poznávací:**

- deskriptivní, faktuální
- analytická
- explanační (teoretická)

problém hodnocení:

bezhodnotovost –

hodnotová neutralita –

hodnotová pozice

- **aplikovaná** (praktická, „sociotechnická“, sociálně-inženýrská)

- **politická**

- afirmativní vůči systému
- aktivistická
- opoziční

- **emancipační** (humanistická, humanizační, kultivační)

- **zábavní**

- Sociologie jako **nedostatečný druh poznání** (vnější kritiky sociologie):

- S. nevědecká, ideologická atd.

Obecná sociologie (= OS)

OS = část sociologie zahrnující sociologické pojmy a teorie všeobecného rozsahu (předmětem celá společnost, sociální život), široké, ne však nutně neomezené historické aplikovatelnosti.

Povahu OS lze stanovit pomocí těchto protikladů:

čistá x aplikovaná sociologie

sociologie x dějiny sociologie

případně v pojmech T. G. Masaryka:

teoretická x praktická sociologie

abstraktní x konkrétní teoretická sociologie

OS nelze definovat pomocí protikladu *teoretická x empirická sociologie*.

Předmět obecné sociologie:

základní sociologické pojmy

skupina, jednání, interakce, struktura, třída, instituce

obecné sociologické teorie

strukturní funkcionalismus, systémová teorie, marxismus, RAT

teorie středního dosahu

teorie referenčních skupin, teorie frustrace

OS postihuje pojmové „konsensuální jádro“ sociologie, *teorie* však vycházejí z různých protikladných *paradigmat*.

x odvětvové, speciální sociologie, konkrétní sociologické obory (předmětem dílčí sociální sféry):

sociologie zdraví a medicíny, ekonomická sociologie, sociologie vzdělání, sociologie rodiny, politická sociologie, sociologie umění atd.

Obsah OS z hlediska poměru empirie a teorie: viz *kontinuum vědeckého poznání* dále

Slovníček pojmů

pojem: myšlenková představa sloužící postižení všech obdobných jevů. **Nebo:** Jméno pro abstraktní objekt postihující všechny obdobné jevy.

obecné: vztahující se ke všem prvkům nebo k celku.

zvláštní: týkající se jednotlivců nebo částí.

konkrétní: spojené se smyslovou zkušeností tady a teď.

abstraktní: obecné, typické, podstatné, myšlenkovými procesy oddělené od konkrétní zkušenosti.

*abstrakce = 1) izolace (výběr) některých prvků; pozornost se zaměřuje na izolované prvky, od ostatních se odhlíží
2) zobecnění vlastností prvků vybraných podle bodu 1* podle: Richard Swedberg, Max Weber

teorie: soustava obecných výroků o nějakém jevu nebo oblasti jevů, včetně empirických pravidelností, které se dají pozorovat; z obecných výroků lze odvozovat specifitější výroky; spolu zahrnují vysvětlení jevů (někdy také predikci).

paradigma: vzorové pojetí vědy přijímané v určité době většinou členů vědeckého společenství (Thomas S. Kuhn). V přírodních vědách se paradigmatata střídají postupně, v sociálních vědách paradigmatata koexistují.

Druhy sociologické teorie

velká teorie / grand theory

vysoce abstraktní a obecná teorie. *Př. strukturní funkcionalismus Talcotta Parsonse, marxismus*

obecná sociologická teorie / general sociological theory

soustava obecných výroků týkajících se celé společnosti nebo širších jevů ukotvených v rámci společnosti, podle Mertona ideální cíl. *Př. Durkheim: příčiny sebevraždy, mezi obecnou a velkou t.: Elias, Giddens, Bourdieu aj.*

teorie středního dosahu / middle-range theory

teorie popisující a vysvětlující omezený jev nebo třídu jevů. *Př.: teorie referenčních skupin (Merton), teorie demokratického míru, sociální mechanismy, teorie her aj.*

empirická zobecnění / empirical generalizations

výroky popisující pozorované vztahy dvou nebo více proměnných. *Např. M. Halbwachs: výdaje dělníků na potraviny jsou vyšší než výdaje bílých límečků ve stejné příjmové třídě.*

zobecňující popisy jednotlivých jevů a událostí = blíží se teorii

zhuštěný popis (Clifford Geertz), sociologické popisy historických událostí

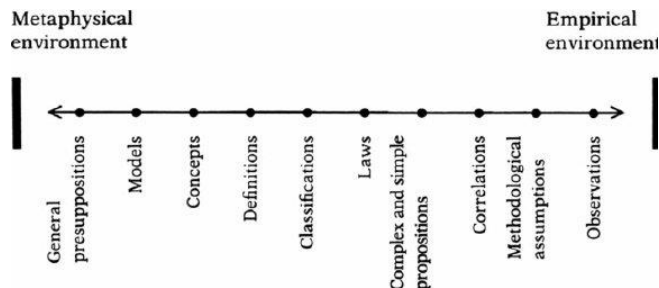
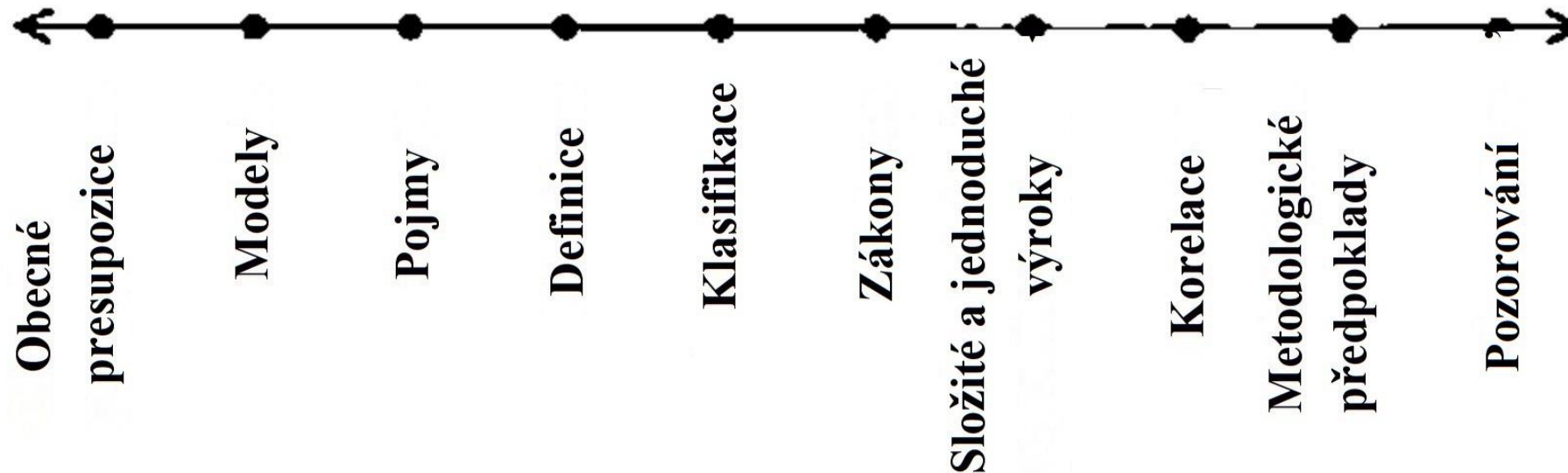
konkrétní popisy jednotlivých jevů a událostí ≠ není teorie

narativní historie, novinářství, vyprávěné příběhy aj.

Kontinuum vědeckého poznání (J.C. Alexander)

Metafyzické
prostředí

Empirické
prostředí

Obecné presupozice:

- presupozice
- ideologické předpoklady

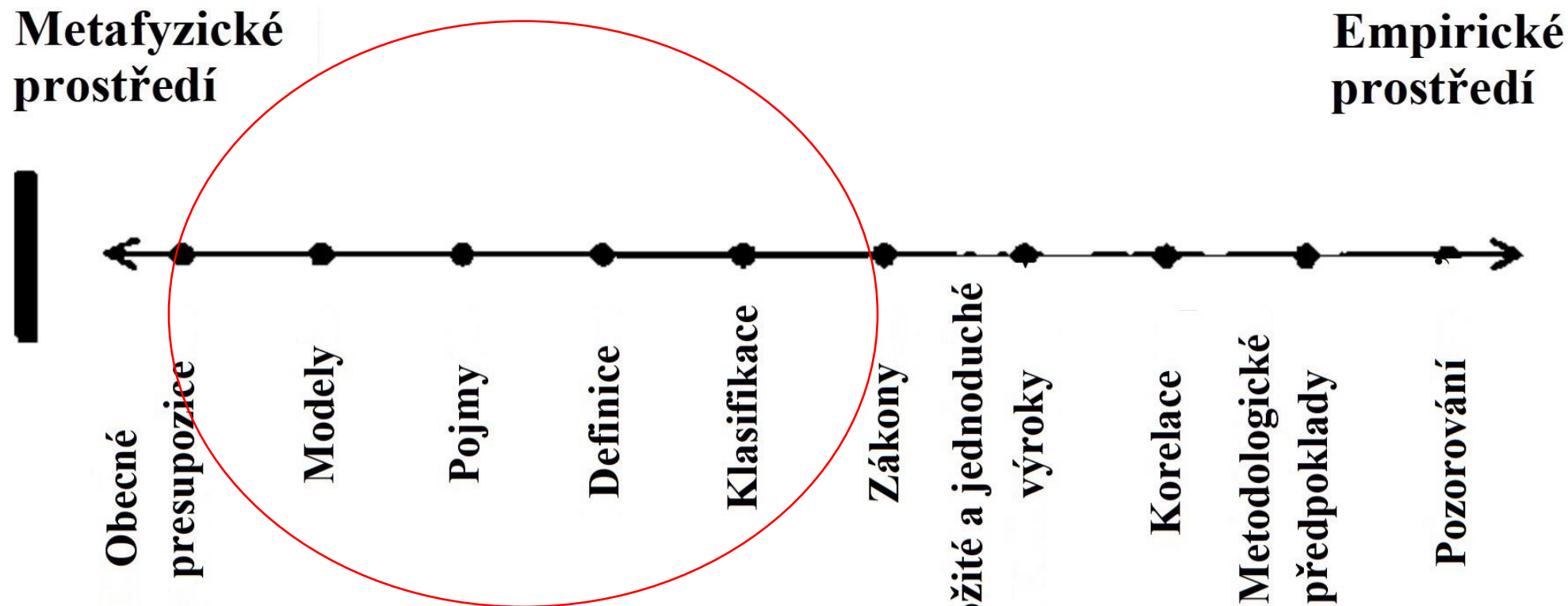
Metodologické předpoklady :

- meta-metodologické předpoklady
- technické návody (orientace)

Alexander, Jeffrey C. 1982.
Theoretical Logic in Sociology I.
University of California Press, s. 3.

Jádro obecné sociologie

Pojmy Definice

Modely Klasifikace

Obecné presupozice „Zákony“

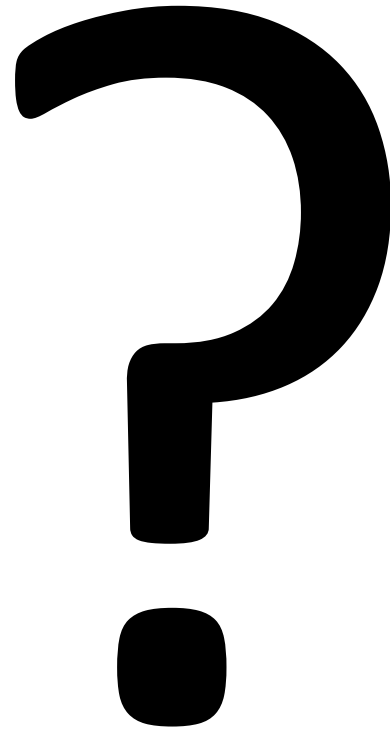
Úroveň abstrakce x úroveň analýzy

		úroveň abstrakce:	
úroveň analýzy:	jedinečný objekt	představitel institucionálního typu	systémový objekt nebo obecný proces
individuální	T. G. Masaryk	... ? ...	intelektuál
	... ? ...	prezident	prezident nebo prezidentský úřad
	Radim Jančura	vlastník a manažer	... ? ...
organizační	rodina Masarykova	rodiny	rodina
	... ? ...	průmyslová / obchodní společnost	kapitál
	ČMKOS	... ? ...	práce
sociální	Ministerstvo zdravotnictví	ministerstva	... ? ...
	Češi	... ? ...	kultura
	Česká republika	... ? ...	stát
	Spojené státy	státy	... ? ...
	světová kapitalistická ekonomika	... ? ...	způsoby výroby

Úroveň abstrakce x úroveň analýzy

		úroveň abstrakce:	
úroveň analýzy:	jedinečný objekt	představitel institucionálního typu	systémový objekt nebo obecný proces
individuální	T. G. Masaryk Petr Pavel Radim Jančura	sociolog prezident vlastník a manažer	intelektuál prezident nebo prezidentský úřad podnikatel / kapitalista
organizační	rodina Masarykova Škoda Auto, a.s. ČMKOS Ministerstvo zdravotnictví	rodiny průmyslová / obchodní společnost odborní ministerstva	rodina kapitál práce státní byrokracie
sociální	Češi Česká republika Spojené státy světová kapitalistická ekonomika	národy státy státy společenské formace	kultura stát stát způsoby výroby

Specifikum sociologického pohledu na svět

Georg Simmel (1858 - 1918)

Co je sociologie?

- Sociologie je metoda, která na historické, ekonomické, nebo jiné látce zkoumá vzájemné působení mezi lidskými jedinci (= *zespolečenštění, interakce*) a jeho různé formy.

Základní problém sociologického zkoumání společnosti spočívá v dvojitém postavení člověka:

Jsme (1) **produktem společnosti**. x Jsme (2) **členy společnosti**.

(1) *Skládáme se z řady vzájemných vztahů k druhým.*

x (2) *Jsme vlastním životem, životem z vnitřního autonomního centra.*

Z toho vyplývá:

- Druhého nelze pojmout v jeho úplnosti, vždy v něm zůstává něco navíc.
- Každý člověk je nejen (1) **částí společnosti**, ale také (2) **něčím jiným**.
 - Ono „být něčím jiným“ může někdy být přímo definičním znakem: *cizinec*.

Skládá se společnost z lidí, částí nebo ze vztahů?

A: individualismus x holismus

jednotlivci x skupiny, vrstvy, třídy, společnost

lidé x části celku *people x parts*

(Margaret Archerová)

B: substanciální x relační pojetí

Tvoří společnost osoby a části nebo vztahy?

Rozlišení pochází od Ernsta Cassirera; dnes relační pojetí zastává Mustafa Emirbayer aj.

Co jsou vztahy/relace?

a) sociální vztahy, vzájemné působení (interakce), vzájemná závislost ([četba Simmel a Parsons in Thompson, s. 128-129, v moodlu](#))

b) objektivní vztahy mezi sociálními pozicemi ([Marx; Pierre Bourdieu - viz později](#)).

Předmět sociologie = ?

Různé odpovědi: společnost, sociální život, sociální vztahy, sociální interakce, sociální síly, sociální faktory, sociálně, kultura ...

Co je společnost?

Z čeho se společnost skládá? jednotlivci, skupiny, třídy ...

Příklad definice společnosti:

Společnost je nepřetržitý řetězec rolových očekávání a chování plynoucího z rolových očekávání. Řečeno jinými slovy, společnost je poměrně stabilní síť vztahů mezi lidmi založených na relativně jednotném a předpověditelném chování, které se dodržuje mezi konkrétními lidmi v přesně stanovených pozicích.

Joseph Bensman a Bernard Rosenberg. 1963. *Mass, Class, and Bureaucracy: The Evolution of Contemporary Society*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
Česky in Kenneth Thompson. 2001. *Klíčové citace v sociologii*. Brno: Barrister & Principal, s. 129.

Obecně přijímaná definice společnosti neexistuje. Pojetí společnosti je závislé na sociologické perspektivě nebo paradigmatu.

Co společnost není: x lidstvo, lidský rod

x kultura, civilizace

x stát, polis, národ

x občanská společnost, veřejnost

x masa, dav

x obchodní společnosti, spolky, sdružení apod.

Skupina, kolektiv, kategorie, agregát

A) sociální skupina: soubor lidí spojených společnou interakcí.

Obvyklé znaky skupin:

- interakce může být přímá nebo nepřímá
- společná komunikace
- výkon společné činnosti
- existence společného cíle
 - skupiny definované cílem x*
 - skupiny, jejichž cílem je sama interakce.*
- vydělení specializovaných pozic/statusů a rolí; dělba práce a s tím související
- vytvoření hierarchické struktury skupiny, vedení a vůdců
 - úkolová struktura *funkcionální vztahy*
 - emocionální struktura *preferenční vztahy*
- ustálení specifických skupinových hodnot, norem a vzorců chování; s nimi je spojen systém sankcí (odměn a trestů)
- identifikace se skupinou, vědomí skupinové přináležitosti; s tím souvisí
- vědomí odlišnosti od jiných skupin; ustálení autostereotypů a heterostereotypů.

B) sociální kolektiv: velký soubor jednotlivců, kteří sdílejí společné hodnoty a normy, cítí solidaritu s ostatními členy a mají vůči nim pocit morálního závazku k výkonu určitých rolových očekávání, ale ve většině případů nejsou mezi sebou spojeni sociální interakcí (Merton). *národ, populace státu*

C) sociální kategorie: soubor osob, které vykazují nejméně jeden společný znak.

= agregát sociálních statusů, u něhož mezi jedinci, kteří je zaujímají, neprobíhá sociální interakce (Merton).

Členové sociální kategorie sdílejí sociální charakteristiky: věk, pohlaví, manželský status, příjem atd., ale nemusí se orientovat na sdílený soubor norem. Protože však mají společné zájmy a hodnoty, mohou se mobilizovat a proměnit v kolektiv (B) nebo skupinu (A).

zaměstnanec, OSVČ, zaměstnavatel

socioprofesionální kategorie: lékaři, učitelé, kvalifikovaní dělníci

D) sociální agregát: soubory prostorově spojených jednotlivců.

jedinci přítomní v jednu chvíli na náměstí

osoby bydlící v jednom domě / na jedné ulici

Specifickým podtypem agregátu je **dav** (← Gustave Le Bon).

Typy davu:

- sociálně strukturovaný *obecenstvo*
- náhodný *panický dav, nával v metru*
- nezákonný *rabující dav.*

(Kingsley Davis: *Human Society*, 1949. kap. XIII)

Typy skupin

primární (viz Ch. H. Cooley) x

sekundární (Ernest W. Burgess):

- sdružení (asociace) a organizace
 - dobrovolná *klub šachistů*
 - nedobrovolná *armáda pro odvedence, církev pro pokřtěné v dětství*
- etnické skupiny *národ, národnost*
- třídy a vrstvy

vlastní (in-group, we-group, insiders) x cizí (out-group, other-group, outsiders) my-oni William Graham Sumner, *Folkways*, 1906, s. 12-15.

In-group jsme my, všichni ostatní jsou oni, naši nepřátelé. Členy vlastní skupiny spojuje řád, zákon a spolupráce, udržují mezi sebou mír, cítí loajalitu ke své skupině. Vlastní skupina je středem světa. K cizím členům se chovají nepřátelsky, válčí s nimi nebo v nejlepším případě lhostejně.

etnocentrismus – šovinismus mír - válka

Nepřátelství navenek a jednota uvnitř jsou korelativní. Vnější ohrožení skupinu stmeluje. *obrazy nepřítelů*

formální x neformální

Formální skupina se opírá o explicitní pravidla a předpisy týkající se struktury a činnosti, je zaměřená na plnění specifického cíle, organizovaná. X Neformální skupina je vybudovaná na primárních vztazích.

malé x střední x velké Malé skupiny mají do 20 členů, velké skupiny stovky členů, střední skupiny jsou uprostřed. Neexistuje konsensuální definice.

Rozšiřující četba - Eliška Novotná: *Sociologie sociálních skupin*. Praha: Grada 2010.

Referenční skupiny:

(Robert K. Merton)

členské x nečlenské skupiny ≠ in x out-groups

Referenční skupina je skupina, s jejímiž hodnotami, normami, způsobem života a vedoucími osobnostmi se jedinec identifikuje.

V ideálním případě platí referenční sk. = členská sk.

V mnoha případech je však referenční skupinou některá z nečlenských skupin.

Jedinec se snaží stát členem ref. skupiny. **Anticipující socializace** = jedinec si osvojuje hodnoty, normy, životní styl ref. skupiny, ještě než se stane jejím členem.

Původní skupina se jedince 1) snaží získat zpět, 2) přestává s ním komunikovat, 3) exkomunikuje jej.

Výsledek procesu změny identifikace se skupinou:

Je-li referenční skupina z hlediska členství

- otevřená, *jedinec se stane jejím členem a bývalou skupinu opustí*

- uzavřená, *jedinec do ní není přijat a současně je vyloučen z původní skupiny. → Jedinec se dostává do stavu sociálního vykořenění.*

Robert K. Merton: *Social Theory and Social Structure*, 1968, kap. 10, 11.